

آثار تربیتی صدقه در اسلام

زهرا اردی¹

چکیده

این پژوهش با هدف تبیین آثار تربیتی صدقه در ابعاد مادی و معنوی از منظر اسلام انجام شده است. هدف اصلی، بررسی چگونگی تأثیر این عمل ایثارگرانه مالی به عنوان یک ابزار تربیتی در تقویت ایمان، تهذیب نفس و ایجاد جامعه‌ای متعادل و عادلانه است.

یافته‌های تحقیق که با روش توصیفی و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای قرآن، احادیث، تفاسیر و کتب اخلاقی گردآوری شده، نشان می‌دهد که صدقه دارای سیستمی دو وجهی از آثار تربیتی است. در بُعد مادی، صدقه ضمن کمک به رفع فقر و محرومیت، موجب افزایش و برکت در روزی انفاق‌کننده شده و به عنوان عاملی برای سلامت و شفا عمل می‌کند.

در بُعد معنوی، این عمل موجب دفع بلا و استجاب دعا می‌شود و نقشی محوری در تربیت و تهذیب نفس ایفا می‌کند. صدقه با زدودن رذایلی چون بخل و خودخواهی، فرد را به سمت فضیلت‌هایی مانند

¹ . طلبه سطح 2 حوزه علمیه کریمه اهل بیت سلام الله علیها

اخلاص، توکل و تقرب به خدا سوق داده و به اصلاح او کمک شایانی می‌کند. در نهایت، این عمل عبادی- اجتماعی همزمان به تربیت فرد و جامعه می‌انجامد و نتیجه آن، شکل‌گیری جامعه‌ای مبتنی بر تعاون، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و عدالت است. ضرورت انجام این تحقیق، نقش کمرنگ شده صدقه به عنوان یک عمل تربیتی اثرگذار در نظام تعلیم و تربیت اسلامی و نیاز به بازشناسی ابعاد مختلف تأثیر های صدقه از لحاظ مادی و معنوی آن برای بهره‌گیری در فرآیند تربیت فردی و اجتماعی است.

کلیدواژه: صدقه، تربیت، انفاق

مفهوم‌شناسی

معنای لغوی صدقه: صدقه را به معنی آنچه از مال برای رضای خدا داده می‌شود، دانسته و ارتباط آن با ریشه صدق به معنای راستگویی و اخلاص را بیان می‌کند.¹

معنای اصطلاحی صدقه: صدقات به معنای زکات واجب است که یکی از مصادیق بارز صدقه محسوب می‌شود. علامه طباطبایی اشاره می‌کند که گرفتن صدقات توسط خداوند به این معناست که پذیرش و قبولی آن منحصرأً توسط خداوند صورت می‌گیرد. این آیه نشان می‌دهد که صدقه وسیله‌ای برای تقرب به خداوند و نشانه‌ای از توبه و بازگشت به سوی اوست.²

معنای لغوی انفاق: ریشه «نَفَقَ» به معنای فروپاشیدن، نابود شدن، یا خارج شدن از بین رفتن است مانند نَفَقَ الدَّابَّةُ - حیوان مرد. انفاق از باب «إِفْعَال» انفاق به معنای خرج کردن مال گرفته شده است، زیرا با انفاق، مال از دست می‌رود مانند مرگ حیوان. ابن منظور تصریح می‌کند: أَنْفَقَ مَالَهُ: أَخْرَجَهُ مِنْ يَدِهِ (انفاق مال یعنی آن را از دست خارج کردن).³

معنای اصطلاحی انفاق: انفاق به معنای بذل مال در جهت اعلای کلمه الله و تقویت دین است. شامل زکات واجب و انفاق مستحب می‌شود. بذل و بخشش مال یا هر چیز با ارزش مادی یا معنوی در راه خدا با نیت خالص صرف منابع مادی، مالی و انسانی برای پیشبرد اهداف الهی و خدمت به خلق است.⁴

1. راغب اصفهانی، مفردات القرآن، ج ۱، ص ۴۹۱.

2. طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۹، ص ۳۸۷-۳۸۸.

3. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۰، ص ۳۵۹-۳۶۰.

4. طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۲، ص ۶۳۰-۶۳۲.

معنای لغوی تربیت: ریشه تربیت از «رَبَوَ» به معنای رشد، افزایش و پرورش است. همچنین از «رَبَّ» به معنای پروردن، اصلاح کردن و مراقبت کردن گرفته شده است.¹

معنای اصطلاحی تربیت: شهید مطهری تربیت را فرایندی میداند که هدف آن رشد و هدایت انسان به سوی کمال حقیقی است. ایشان تأکید میکنند که تربیت تنها به معنای آموزش معلومات نیست، بلکه شامل پرورش ابعاد مختلف وجودی انسان جسمی، عقلی، عاطفی، اخلاقی و روحی میشود تا فرد به انسان کامل انسانی متعهد، آزاده و خدابرست تبدیل شود. تربیت، پرورش است؛ یعنی به فعلیت درآوردن استعدادهای درونی یک موجود زنده که به موجب آن، استعدادهایش در مسیر کمالی که برای آن آفریده شده است، شکوفا گردد.²

مقدمه

فقر و نابرابری اقتصادی از جمله چالش‌های اساسی جوامع بشری است که پیامدهای منفی گسترده‌ای در ابعاد اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی به دنبال دارد. در آموزه‌های دین اسلام، صدقه به عنوان یک عمل خیرخواهانه و عبادی، نه تنها راهکاری برای کاهش محرومیت‌های مادی معرفی شده، بلکه دارای ابعاد تربیتی و معنوی عمیقی است که می‌تواند در اصلاح فرد و جامعه تأثیرگذار باشد. این مقاله به بررسی آثار تربیتی صدقه در اسلام می‌پردازد و نقش آن و تأثیر پرداخت صدقه مادی برای شخصی که پرداخت می‌کند به همراه دارد. در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، تقویت روحیه تعاون و همدلی، و همچنین به تأثیرات پرداخت صدقه معنوی در سعادت اخروی انسان بررسی می‌کنند. در این راستا، پس از تبیین جایگاه صدقه در منابع اسلامی، به مهم‌ترین پیامدهای تربیتی آن در ابعاد فردی و اجتماعی اشاره خواهد شد. صدقه تنها یک کمک مالی نیست، بلکه ابزاری برای پاکسازی نفس، تقویت اخلاق اجتماعی و تحقق عدالت اقتصادی است. قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم‌السلام) به صورت ویژه بر این عمل نیک تأکید کرده‌اند و آن را عاملی برای دفع بلا، افزایش روزی و تقرب به خداوند دانسته‌اند. از این رو، بررسی آثار تربیتی صدقه می‌تواند الگویی کاربردی برای بهبود روابط انسانی و ایجاد جامعه‌ای متعادل و امن ارائه دهد.

پژوهش‌های متعددی در حوزه صدقه در اسلام انجام شده است که به چند مورد اشاره می‌کنم: مقاله‌های در زمینه نوشته شده با عنوان: آداب انفاق از دیدگاه قرآن کریم، و مقاله دیگری رهنمودهایی درباره انفاق و همچنین کتاب‌های در این زمینه نوشته شده است کتاب کیمیای سعادت، کتاب آثار و برکات صدقه به ضمیمه چهارده داستان از صدقه معصومین (علیهم‌السلام) نوشته شده است نزدیک به این موضوع هم مقاله و هم کتاب نوشته شده که به چند مورد آن اشاره کردیم.

این مقاله درصدد است تا با روش توصیفی، آثار تربیتی صدقه را در دو بعد مادی و معنوی بررسی کند و نشان دهد چگونه این سنت اسلامی می‌تواند در کاهش فقر، افزایش آرامش روانی و تقویت پیوندهای اجتماعی مؤثر باشد. این پژوهش به این نتیجه کلیدی دست یافت که صدقه در اسلام، یک عمل تربیتی چندبُعدی است که همزمان بر فرد و جامعه تأثیر می‌گذارد. مهم‌ترین دستاوردها عبارتند از: در بُعد مادی: صدقه باعث پاکسازی نفس از بخل و حرص، تقرب به خداوند و کسب آرامش روانی می‌شود. در بُعد معنوی: صدقه به از بین رفتن بخل، تقویت همبستگی اجتماعی و باعث استجاب دعا صدقه دهند است. در مجموع، صدقه به عنوان یک ابزار کارآمد تربیتی و اقتصادی، نقش اساسی در تحقق عدالت و ساختن جامعه‌ای متعادل دارد.

1. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۴۰۲.

2. مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۲۲ صفحه دوم.

۱- آثار مادی پرداخت صدقه

صدقه در اسلام، دارای آثار مادی قابل توجهی نیز هست که در متون دینی و تجربیات عملی به آنها اشاره شده است. این آثار شامل برکات زیر می باشد:

الف - از بین رفتن فقر: خداوند متعال در سوره سبأ می فرماید: «وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الْكَافِرِينَ» هر چیزی را در راه خدا انفاق کنید، خداوند جای آن را پر می کند، چرا که او بهترین

روزی دهنده است^۱. این آیه نشان می دهد که هر صدقه و انفاقی، چه کوچک و چه بزرگ، اگر با نیت خالص و برای رضای خدا انجام شود، برکت های فراوانی به همراه دارد. خداوند وعده داده است که نه تنها جای آنچه را می بخشیم پر می کند، بلکه چندین برابر آن را عطا می فرماید. هنگامی که انسان با این باور انفاق می کند، دیگر ترس از فقر و کمبود به دلش راه نمی یابد، زیرا می داند که این بخشش، سرمایه ای باقی مانده نزد خداست. چنین فردی با اطمینان و سخاوت بیشتری می بخشد و شکرگزار خداوند می شود که او را به این عمل نیک موفق کرده است. انفاق در راه خدا، نه تنها دارایی انسان را کاهش نمی دهد، بلکه بر ارزش و برکت آن می افزاید و ضامنی برای روزی های بیشتر است.^۲ صدقه و انفاق، کلیدی برای گشایش روزی و زدودن فقر است. اگر با ایمان و اخلاص انجام شود، خداوند برکت آن را در زندگی جاری می سازد و هرگز بنده خود را بدون پاداش نمی گذارد.

ب- افزایش روزی

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) فرموده اند: «مالی که در راه خدا انفاق شود، هرگز کم نمی شود»^۳. این مانند درخت انگور یا هر درخت دیگری است که با هرس کردن و کوتاه کردن شاخه هایش، پرثمرتر و پربارتر می شود. همین طور روزی انسان نیز با انفاق و صدقه (چه مستحب و چه واجب مانند زکات) افزایش می یابد و برکت می گیرد. امام علی (علیه السلام) نیز می فرماید: «به وسیله صدقه دادن روزی را افزایش دهید»^۴. برداشته می شود که صدقه دادن، عامل افزایش روزی است، بر اساس سنت نبوی - انفاق، سرمایه گذاری با ضمانت الهی است - یقین به پاداش خداوند، شرط اساسی در بخشش است - انتظار قدردانی از مردم، انگیزه ای نادرست در کار خیر است اگرچه صدقه در ظاهر از مال انسان کم می کند، ولی در حقیقت، خداوند آن را سبب گسترش روزی و برکت قرار داده است. پس انفاق به نیازمندان، نه تنها دارایی را کاهش نمی دهد، بلکه زمینه ساز فراوانی و افزایش رزق می شود.

برکت در مال در قرآن کریم، سوره بقره آیه ۲۶۱، خداوند متعال می فرماید: «مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ

فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» کسانی که اموال خود را در راه خدا انفاق می کنند، مانند بذری هستند که هفت خوشه می رویاند و در هر خوشه، صد دانه وجود دارد. خداوند پاداش چنین افرادی را چندین برابر می کند، چرا که او بی نیاز و ستوده است»^۵.

۱. سبأ، آیه ۳۹.

۲.

۳. کلینی، الکافی، ج ۳، صفحه ۴۹۷، ح ۱.

۴. آمدی، غررالحکم، ح ۲۰۹۳.

۵. بقره، ۲۶۱.

هرچند انفاق کردن ظاهراً از مال انسان می‌کاهد، اما در حقیقت، آنچه باقی می‌ماند، برکت است. گاهی مقدار مال کم می‌شود، اما بر کیفیت و ارزش آن افزوده می‌گردد و در نهایت، بازدهی بیشتری به همراه دارد.

اساساً هر نعمتی زمانی سودمند و ارزشمند است که همراه با برکت الهی باشد. پس باید از خداوند بخواهیم که هر آنچه به ما عطا می‌کند، از عمر و جوانی گرفته تا مال و فرزند پربرکت باشد. گاهی یک مقدار اندک پول، با نیت خالص تبدیل به مایه‌ای برای تقرب به خدا می‌شود؛ همانند مهر نمازی که رابطه انسان با پروردگار را استوار می‌سازد. در مقابل، گاهی دزدی از خانه‌ای ثروت زیادی را به یغما می‌برد، اما آن مال دزدیده شده صرف قمار و تباهی می‌شود.¹ حال آنکه همان مال، اگر در مسیر درست هزینه شود، می‌تواند آرامش‌بخش زندگی یک بیمار یا نیازمند گردد. از سوی دیگر، پولی که صرف خوش‌گذرانی و لهو و لعب شود، نه تنها برکتی ندارد، بلکه مایه حسرت و پشیمانی خواهد بود. پس بیاییم اموالمان را در راهی انفاق کنیم که رضایت خداوند در آن باشد، تا هم دنیا و هم آخرتمان را آباد سازیم.

پ- تأثیر صدقه در افزایش عمر از نگاه روایات و علم در تعالیم اسلامی
صدقه دادن به عنوان عاملی برای طولانی‌شدن عمر مطرح شده است. امام علی (علیه‌السلام) می‌فرماید: صدقه عمر را طولانی می‌کند.² این مفهوم در روایات متعدد دیگری نیز تأیید شده است، که نشان می‌دهد صدقه هم می‌تواند بر مدت عمر دنیوی انسان بیفزاید و هم او را از مرگ‌های ناگهانی و بلاها مصون نگه دارد. پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نیز در این زمینه فرموده‌اند: صدقه خشم پروردگار را فرو می‌نشاند و از مرگ بد ناگهانی جلوگیری می‌کند.³ این حدیث شریف اشاره به آن دارد که صدقه مانند سپری در برابر حوادث ناگوار عمل می‌کند و به نوعی، عمر انسان را حفظ می‌نماید.

تفسیر علمی و تجربی تأثیر صدقه بر طول عمر از منظر علمی نیز می‌توان ارتباط بین صدقه دادن و افزایش عمر را تبیین کرد - کاهش استرس و افزایش آرامش: بخشش و کمک به دیگران موجب ترشح هورمون‌های مثبت در بدن می‌شود، استرس را کاهش داده و سلامت جسم و روان را تقویت می‌کند. آرامش روانی یکی از عوامل مهم در افزایش طول عمر است. - جلوگیری از حوادث مرگبار: بسیاری از مرگ‌ومیرها ناشی از فقر، بیماری و شرایط ناگوار زندگی است. صدقه با بهبود شرایط نیازمندان، به صورت غیرمستقیم از بروز چنین خطراتی جلوگیری می‌کند. - تقویت روحیه و امید به زندگی: انفاق و کمک به دیگران احساس رضایت درونی ایجاد می‌کند که این امر به افزایش کیفیت زندگی و عمر بیشتر منجر می‌شود. صدقه تنها یک عمل معنوی برای ثواب اخروی نیست، بلکه یک سرمایه‌گذاری هوشمندانه دنیوی نیز محسوب می‌شود. این کار هم باعث جلب رضایت خداوند می‌گردد و هم از طریق مکانیسم‌های روحی و مادی، زمینه‌ساز عمری طولانی‌تر و زندگی‌ای پربرکت می‌شود. پس با صدقه دادن، هم آخرت خود را آباد کنیم و هم دنیایی پر از خیر و برکت داشته باشیم.

ث - تأثیر صدقه در شفای بیماری‌ها

براساس متون دینی اسلام، صدقه دادن به عنوان یک عامل مهم و معجزه‌آسا در شفای بیماری‌ها معرفی شده است. این موضوع در سخنان پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و ائمه معصومین (علیهم‌السلام) به وضوح بیان شده و نمونه‌های عملی بسیاری از تأثیر آن نقل شده است. پیامبر گرامی اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به صراحت می‌فرماید: «ذَاوُوا مَرَضَاكُمْ بِالصَّدَقَةِ، بيماران خود را با صدقه درمان کنید». این حدیث، صدقه را نه فقط یک عمل نیک، بلکه یک روش درمانی مؤثر می‌داند.⁴ نمونه

1. واعطى نژاد، آینده ای بهتر در پرتو انفاق، ص ۲۴۲-۲۴۳.

2. طبرسی، مستدرک الوسائل، ج ۷، ص ۲۴۳.

3. هندی، کنز العمال، ج ۶، ح ۲۹۷.

4. کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۵، باب الصدقة عن الأموال و دواء المرضى، ح ۶.

روان از آلودگی‌های مادی و صفتی ناپسند چون بخل، درمان بیماری روحی بخل، همانند درمان بیماری‌های جسمی نیازمند دو رکن اساسی است: علم و عمل. ابتدا باید به شناخت کامل این بیماری نائل شد. شخص باید به درستی دریابد که بخل چگونه همچون زهری تدریجی روح او را مسموم می‌کند و چه آسیب‌های جبران‌ناپذیری به روان و اجتماع وارد می‌سازد. سپس باید فواید بی‌شمار جود و کرم و سخاوت را به خوبی شناخت. این شناخت زمانی کامل می‌شود که انسان با دقت تمام، آیات قرآن و روایات معصومین را که در مذمت بخل و ستایش سخاوت وارد شده، مطالعه کند. وعده‌های پروردگار به بخشنندگان را با تأمل بخواند و وعیدهای الهی برای بخیلان را از نظر نگذراند. همچنین مشاهده وضعیت رقت‌بار بخیلان و نفرت عمومی مردم از آنها می‌تواند درس بزرگی باشد. اما علم به تنهایی کافی نیست. پس از آگاهی، نوبت به عمل می‌رسد. انسان باید همواره به یاد داشته باشد که این دنیا تنها خانه او نیست و ناگزیر روزی باید به سرای دیگر کوچ کند. در آن جهان نیز به ذخیره‌ای نیاز دارد که باید از همین حالا آن را تهیه کند. نباید فریب دنیا را خورد و گمان کرد که فرزندان می‌توانند پشتیبان انسان باشند. کافی است به رفتار خود با پدر و مادر نگاه کرد تا فهمید فرزندان چگونه رفتار خواهند کرد. وقتی این حقایق را به خوبی درک کردی، ناگزیر خواهی شد که خود را به بخشش واداری. دل از مال بکنی و دست احسان به سوی نیازمندان دراز کنی. این کار را آنقدر ادامه دهی تا طبع تو به بخشش عادت کند و صفت سخاوت در تو نهادینه شود. به‌گونه‌ای که وقتی اراده بخشش کردی، دیگر در آن توقف نکنی و شیطان نتواند با وسوسه‌هایش تو را از ترس فقر از این کار بازدارد. اما اگر بیماری بخل در وجودت ریشه دوانده و مزمن شده باشد، باید به شیوه‌ای دیگر عمل کنی. در این مرحله باید به فواید دنیوی بخشش توجه کنی. به شهرت نیکی که در میان مردم پیدا می‌کنی ببیندیش. به محبتی که در دل‌ها جای می‌گیری توجه کن. نام نیک و ثنایی که بر زبان‌ها جاری می‌شود را از نظر نگذران. بسیار در این امور تأمل کن تا کم‌کم رغبت به بخشش در تو ایجاد شود و دستت به بذل و عطا باز گردد. البته بدان که بخشش با این انگیزه‌ها هرچند در ابتدا مفید است، اما هنوز از صفات رذیله محسوب می‌شود و حقیقت سخاوت نیست. این مرحله مانند زمانی است که می‌خواهند کودکی را از شیر بگیرند و برای این کار او را با گنجشک بازی سرگرم می‌کنند. هرچند گنجشک بازی کمال طفل نیست، اما کم‌کم او را از شیر دور می‌کند. پس این شخص نیز می‌تواند ابتدا با این انگیزه‌ها شروع کند تا وقتی علاقه به مال از دلش رفت، به تصحیح نیت خود بپردازد. اما اصل درمان این صفت رذیله، قطع ریشه‌های آن است. ریشه بخل، دوستی مال دنیاست که برتر از دوستی‌های دیگر در دل انسان جای گرفته است. این دوستی ممکن است چند علت داشته باشد: گاه انسان مال را دوست دارد چون وسیله‌ای است برای رسیدن به لذت‌ها و شهوات دنیوی. گاه به خاطر طول امل و اندیشه آینده دور، می‌خواهد برای فرزندان ذخیره کند. و گاه بدون هیچ دلیل منطقی، صرفاً به خاطر خود مال، آن را دوست دارد. این دسته آخر که عاشق درهم و دینارند، حتی در دوران پیری که دیگر نه توان لذت بردن از مال را دارند و نه فرزندی که برایش ذخیره کنند، همچنان به جمع‌آوری مال مشغولند. اینان حتی از پرداخت واجبات مالی مانند خمس و زکات هم مضایقه می‌کنند و حاضر نیستند دیناری برای درمان خود خرج کنند. اینان در حقیقت اسیر مال شده‌اند و در نهایت خسران و گمراهی به سر می‌برند. حقیقت این است که هر مقدار مال که بیش از نیاز انسان باشد و مصرف نشود، همانند خاک بی‌ارزش است. گویی در زیر خانه‌ات خم‌های پر از طلا مدفون است - اگر از آن استفاده نکنی، چه فرقی با خاک دارد؟ حتی اگر آن را زیر هزاران سنگ هم پنهان کنی، روزگار سرانجام آن را از چنگت خواهد ربود.¹ امام علی (علیه‌السلام) در نهج البلاغه با بیانی شیوا هشدار می‌دهند که مراقب باش از کسانی نباشی که برای امور فانی دنیا با یکدیگر مسابقه می‌دهند، اما نسبت به امور باقی اخروی بی‌تفاوتند. کسانی که انفاق را که سود واقعی است، زیان می‌پندارند

1. نراقی، معراج السعادة، ص ۳۷۳_۳۷۵.

و بخل را که زیان محض است، سود می‌دانند. آنان که سخن از فضیلت می‌گویند، اما عمل نمی‌کنند. آنان که از نعمت‌های خدا ناسپاسند، اما همواره در پی افزودن بر ثروت خود هستند.^۱ صدقه و انفاق، معجونی الهی است برای درمان بیماری‌های روحی این عمل.

د_ صدقه جاریه

میراث ماندگار نیکوکاری یکی از برترین آثار صدقه دادن، صدقه جاریه است که به معنای دریافت پاداش مستمر و دائمی حتی پس از مرگ انسان می‌باشد. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) فرمودند: وقتی انسان می‌میرد، پرونده اعمالش بسته می‌شود مگر از سه چیز: صدقه جاریه، علمی که از آن بهره برده شود و فرزند صالحی که برای او دعا کند.^۲ صدقه جاریه همانند نهالی است که پس از کاشت، سال‌ها ثمر می‌دهد و برکت آن تا ابد جاری می‌ماند. این نوع انفاق شامل هر اقدام خیری است که اثر آن با مرگ انسان پایان نمی‌پذیرد؛ از ساخت مسجد و مدرسه تا تألیف کتاب مفید و ایجاد مؤسسات عام‌المنفعه. ثروتمندان خیراندیش با شناخت نیازهای جامعه، به ساخت مراکزی همت می‌گمارند که نیازهای مادی و معنوی مردم را برطرف می‌سازد. صدقه جاریه سرمایه‌گذاری جاودانه‌ای است که هم جامعه را آباد می‌کند و هم آخرت را می‌سازد. این سنت حسنه پیوند ناگسستنی بین مادیت و معنویت ایجاد کرده و نام نیک انسان را در تاریخ جاودان می‌سازد. هرکس به اندازه توان خود می‌تواند در این کار خیر مشارکت کند و میراثی ماندگار از خود بر جای گذارد.^۳

نتیجه‌گیری

با تأمل در یافته‌های این پژوهش، می‌توان به این جمع‌بندی نهایی رسید که صدقه در منظومه فکری اسلام، تنها یک عمل گذرا و نیکوکارانه نیست، بلکه یک ابزار تربیتی جامع و همه‌جانبه است که با مکانیزمی هوشمندانه، همزمان بر وجود مادی و جان معنوی انسان تأثیر می‌گذارد. این تحقیق نشان داد که آثار تربیتی صدقه به صورت زنجیروار به هم پیوسته است. از یک سو، با رفع فقر، افزایش روزی و دفع بلاها، به نیازهای مادی انسان پاسخ می‌دهد و آرامش روانی را برای او به ارمغان می‌آورد. این آرامش و امنیت، بستر لازم را برای رشد معنوی فراهم می‌کند. از سوی دیگر، با تقویت ایمان، زدودن گناهان و ریشه‌کن کردن بخل، به تصفیه درون و اصلاح فرد پرداخته و در نهایت، این اصلاح فردی است که به اصلاح کل جامعه منجر می‌شود. نکته برجسته دیگر، نگاه راهبردی اسلام به صدقه است که با مفاهیمی چون صدقه جاریه و توشه آخرت تجلی می‌یابد. این نگاه، افق تربیتی را از زندگی کوتاه دنیوی فراتر برده و آن را به ابدیت گره می‌زند و انگیزه‌ای عمیق برای انجام مستمر این عمل نیک ایجاد می‌کند. در مجموع می‌توان گفت صدقه به عنوان یک عمل عبادی-اجتماعی، در حقیقت آینه‌ای تمام‌نما از تعادل و جامعیت دین اسلام است؛ دینی که برای تربیت انسان کامل، همزمان به رفاه مادی، سلامت روحی، خلوص معنوی و

۱. نهج البلاغه، نامه ۵۳ به مالک اشتر.

۲. حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۳، ص ۳۹۲.

۳. علاقه‌بندیان، انفاق، ص ۱۹۶-۱۹۵.

سعادت اخروی او می‌اندیشد. بنابراین، ترویج فرهنگ صدقه‌دهی، در واقع سرمایه‌گذاری برای پرورش انسان‌هایی باایمان، مسئولیت‌پذیر، دلسوز و جامعه‌ای عادلانه و شکوفا است که رضایت الهی را به عنوان نهایت هدف تربیت اسلامی دنبال می‌کند. در مقاله به آثار معنوی صدقه و آثار مادی صدقه پرداخته شود و هر کدام به طور جداگانه بیان شده خاموشی گناهان صدقه همچون آبی بر آتش گناهان، صفحه سیاه اعمال را پاک و روشن می‌کند. این عمل شایسته، کاستی‌ها و خطاها را می‌زداید و رحمت الهی را برای آمرزش گناهان فراهم می‌سازد.

از بین بردن بخل صدقه، زهر مخرب بخل را از جان می‌شوید و قلب را از آلودگی حرص و طمع پاک می‌کند. این عمل، نفس انسان را به سخاوت و بخشش عادت داده و او را از قید وابستگی به دنیا آزاد می‌سازد. آرامش روحی بخشش مال در راه خدا، اضطراب را از دل زدوده و آرامش عمیقی در جان انسان می‌آفریند. این احساس سبکی و اطمینان، نتیجه قطع وابستگی به مادیات و تقویت توکل بر خداوند است. صدقه جاریه و میراثی ماندگار صدقه جاریه، مانند وقف، نام نیک و اثر پربرکت انسان را حتی پس از مرگ زنده نگاه می‌دارد. این عمل، میراثی ماندگار و جریانی از اجر و پاداش است که تا ابد برای فرد جاری می‌ماند. توشه آخرت صدقه، بهترین توشه و ذخیره برای سفر به سرای جاوید است. آنچه در این جهان برای رضای خدا می‌بخشی، در حقیقت به عنوان گران‌بهاترین سرمایه، پیش از خود به جهان ابدیت می‌فرستی. افزایش ایمان در فرد صدقه با پیوند زدن دنیای مادی به ملکوت معنوی، یقین را در قلب استوارتر می‌سازد. این عمل، ایمان را از مرحله گفتار به مرحله عمل ارتقاء داده و بر عمق باورهای دینی می‌افزاید. به آثار مادی صدقه اشاره شده است افزایش روزی و برکت در مال صدقه همانند بارانی بر زمین خشک، موجب رویش روزی‌های جدید و جاری شدن برکت در اموال می‌شود. این برکت تنها به کمیت مال نیست، بلکه به کیفیت استفاده از آن نیز مربوط می‌شود؛ به‌گونه‌ای که مال کم، با برکت الهی، کفاف نیازها را می‌دهد و انسان را از حسرت و کمبود رها می‌سازد. شفای بیماران صدقه دارویی معنوی و سبب استجاب دعا برای شفا و عافیت است. این عمل نیک، بلایا و بیماری‌ها را از انسان دفع می‌کند و به برکت آن، درهای رحمت الهی برای بهبودی و سلامت گشوده می‌شود. چه بسیار بیمارانی که با نیت خالص و بخشش، شفای خود را دریافت کرده‌اند. افزایش عمر صدقه با دفع حوادث ناگوار و بلایای مرگ‌آفرین، بر طول عمر انسان می‌افزاید. این افزایش عمر، تنها به افزوده شدن بر سال‌های زندگی نیست، بلکه به پربرکت شدن روزگار و مفید بودن لحظه‌های عمر نیز اشاره دارد، به‌گونه‌ای که زندگی فرد، پربار و همراه با خیر و نیکی می‌شود.

فهرست منابع

*قرآن

*نهج البلاغه

۱. انصاریان، سیدمحمدحسین، تحقیق و ویرایش: محمدجواد صابریان، شرح دعای کمیل، قم: نشر دار العرفان وابسته به مؤسسه فرهنگی دار العرفان، چاپ دوم، مهر ۱۳۸۲.
۲. اصفهانی، راغب، مفردات القرآن، بیروت: دارالکتب العربی، ۱۳۸۱.
۳. آشتیانی، محمدرضا محسن، گنجینه آداب اسلامی، انتشارات زهیر، چاپ امیران، بهار ۱۳۹۰.
۴. جعفری، یعقوب، رهنوذهای درباره انفاق، خرداد ۱۳۸۲.
۵. جوادی عاملی، عبدالله، مفاتیح الحیات، قم: اسراء، چاپ هفتادم، زمستان ۱۳۹۱.
۶. جویباری، محمود، آثار و برکات صدقه به ضمیمه چهارده داستان از صدقه معصومین علیه السلام، قم: انتشارات ام ابیها، چاپ چهارم، بهار ۱۳۷۹.
۷. حسینی طهرانی، سید محمد حسین، مبانی اخلاق در آیات و روایات، تهران: مکتب وحی، ۱۳۹۸.
۸. خدائی، عباس، شناخت مطلق صدقه از دیدگاه قرآن و حدیث پیرامون مصارف ملزومه مساکین والدین ارحام طالب علم اموات، تهران: انتشارات منیر، چاپ اول، ۱۳۸۶.
۹. الخمینی، السید روح الله، موسوعه الامام خمینی شرح چهل حدیث اربعین حدیث، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، چاپ پنجاه و هفتم، شهریور ۱۳۹۲.
۱۰. شاهرخ، محمود، کیمیای احسان، تهران: انتشارات صائن، چاپ اسوه، اول، ۱۳۸۴.
۱۱. طباطبایی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، ۱۳۷۱.
۱۲. عربشاهی کریزی، احمد، آداب و آثار انفاق از دیدگاه قرآن کریم، زمستان ۱۳۹۸.
۱۳. علاقه بندگان، عباس، انفاق، تهران: انتشارات سبحان، چاپ اول، ۱۳۸۳.
۱۴. فرازمند، ج، اسلام و کمک های مردمی، قم: انتشارات نسل جوان، چاپ اول، ۱۳۸۲.
۱۵. محدثی، جواد، درسهایی از نهج البلاغه ۱۱: انفاق، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ پنجم، ۱۳۹۱.
۱۶. محسنی، محمدآصف، روش جدید اخلاق اسلامی، کابل افغانستان: حوزه علمیه خاتم النبیین (ص)، چاپ اول، ۱۳۹۳.
۱۷. محمودی، عباس علی، انفاق کلید اقتصاد، تهران: انتشارات فیض کاشانی، چاپ طلوع آزادی، اول، ۱۳۸۳.

۱۸. مدرسی، سید محمدتقی، احکام زکات و فقه صدقات، ترجمه سرو دانش، قم: انتشارات محبان الحسین، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۱.
۱۹. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، انتشارات صدرا، چاپ پنجاه و هشتم، ۱۳۹۷.
۲۰. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب (ع)، چاپ اول، شهریور ۱۳۷۷.
۲۱. مکارم شیرازی، ناصر، انوار هدایت مجموعه مباحث اخلاقی، قم: انتشارات امام علی بن ابی طالب علیه السلام، چاپ اول، شهریور ۱۳۹۰.
۲۲. مکارم شیرازی، ناصر، اسلام و کمک های مردمی، قم: نسل جوان، چاپ اول، شهریور ۱۳۸۳.
۲۳. مکارم شیرازی، ناصر، مثالهای زیبای قرآنی، قم: نسل جوان، چاپ اول، ۱۳۸۲.
۲۴. موسوی، ابوالحسن محمدبن حسین، گردآورنده: جمال خوانساری، قدس، چاپ کمال الملک، اول، پاییز ۱۳۹۹.
۲۵. نراقی، عالم ربانی مرحوم ملا احمد، معراج السعاده، تهران: انتشارات راه علم، چاپ اول، زمستان ۱۳۸۶.
۲۶. هاشمی رفسنجانی، اکبر، فرهنگ قرآن، جلد ۲۲، قم: مرکز فرهنگ و معارف قرآن، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۲۷. واعظی نژاد، حسین، آینده ای بهتر در پرتو انفاق، قم: انتشارات تمنا، چاپ دوم، زمستان ۱۳۸۱.
۲۸. ابن منظور، محمدبن مکرم، لسان العرب، لبنان بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۳۷۵، جلد ۱ و ۱۰.
۲۹. انصاریان، حسین، ترجمه قرآن، قم: انتشارات اسوه، اول، ۱۳۸۳.
۳۰. همدانی نجفی، محمد، درخشان پرتوی از اصول کافی، قم: چاپخانه علمیه قم، ۱۳۶۳.